

Əkin sahələrinin suvarma suyu ilə müntəzəm təmin olunması məqsədi ilə yeni su anbarları, suvarma qurğuları və kanallar tikintisinə başlanacaqdır. Bununla əlaqədar aşağıdakı obyektlərin tikintisi ön plana çəkilib. Qaxda Əyri-çay və Naxçıvanda "Vayxır" su anbarları, Şəkiddə Əlican çayından çəkilən 14 kilometrlik kanal, Quba-Xaçmaz bölgəsində "Xan arxı", "Taxta körpü" və "Vəlvələ çay" tənzimləyicilərinin tikintisini göstərmək olar. 2008-ci ilə qədər həmçinin Samur-Abşeron kanalının 23 kilometrlik hissəsi yenidən qurulacaq. Saatlı-Sabirabad bölgələrində torpaqları bol su ilə təmin edəcək Kür-Muğan kanalının, Bərdədə Yuxarı Qarabağ kanalında su bölüşdürücü qurğunun, Göyçay çayında nizamlayıcı qurğunun tikintisinə başlamaq da nəzərdə tutulub. Hazırlanmış proqramda həmçinin dağ rayonlarının iqtisadi, sosial və mədəni inkişafı naminə bölgələrdə kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı, xüsusənət və süd

sənayesi müəssisələrinin tikintisi də sürətləndiriləcək. Bu məqsədlə dövlət həmin regionlara investisiyalar cəlb edəcək, fermerlərə və istehsalçılara güzəştli kreditlər ayıracaqdır. Yeni infrastrukturları və kommunal xidmət vasitələrini yaxşılaşdırmaq, sosial obyektlərin inşasını sürətləndirmək və kənd istehsalçılarına təyin edilən vergi dərəcələrinin sayını və səviyyəsini azaltmaq, aqroserviz xidmətləri şəbəkəsini genişləndirmək nəzərdə tutulub.

Aqrar sahənin davamlı inkişafı ölkə əhalisinin ərzaq məhsullarına olan tələbatının fasiləsiz şəkildə ödənilməsinə nail olunması ilə yanaşı eyni zamanda kəndin sosial inkişafını da nəzərdə tutur. Fikrimizcə, adı çəkilən proqramın reallaşdırılması nəticəsində respublikamızın regionlarının, o cümlədən kəndin sosial inkişafı təmin ediləcək, kənd yolları yenidən qurulacaq, sosial və mədəni obyektlərin tikintisi və bərpaşına güclü təkan veriləcək, əhalinin məşğulluq səviyyəsi daha da artacaq.

ƏDƏBİYYAT

1. "Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı (2004-2008-ci illər)" 2.A.F.Abbasov. sosial bazar iqtisadiyyatı. Bakı-1998, 316 s.

NAXÇIVAN MUXTAR RESPUBLİKASINDA AQRAR SAHƏNİN İNKİŞAF XÜSUSİYYƏTLƏRİ

E.A.SALAHOV, dissertant
Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Naxçıvan Muxtar Respublikasının iqtisadi və sosial inkişaf konsepsiyası Azərbaycanın iqtisadi inkişaf konsepsiyasının ərazi üzrə tərkib hissəsi olub, məqsədi muxtar respublikanın əhalisinin maddi və mənəvi tələbatını ödəmək, əhalinin məskunlaşması və miqrasiyasının qarşısını almaq üçün yerli imkanlar və qonşu sərhəd ölkələrinin əlverişli iqtisadi mühitindən istifadə etməklə respublika çərçivəsində ümumi meyllərlə uzlaşmış inkişafa şərait yaradılmasıdır.

Kənd təsərrüfatı muxtar respublika iqtisadiyyatının mühüm sahələrindən biridir. O, əhalinin ərzaq məhsullarına, emal sənayesi sahələrinin işə xammal və materiallara olan tələbatının ödənilməsində mühüm yer tutur. Hazırda muxtar respublikada il ərzində yaradılan əlavə dəyərin orta hesabla üçdə bir hissəsi kənd təsərrüfatının payına düşür.

Müxtəlif dövrlərdə kənd təsərrüfatının inkişafı üçün müəyyən məqsədyönlü tədbirlər görülsə də, ilk yüksək nailiyyətlər ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi 1969-1982-ci illərdə əldə olunmuşdur. Buna baxmayaraq 80-ci illərin axırları və 90-cı illərin əvvəllərində aparılan uğursuz siyasət ölkədə kənd təsərrüfatını çox ağır vəziyyətə salmış, əldə olunmuş nailiyyətlər itirilmiş və infrastruktur dağıdılmışdır. İctimai-siyasi sabitliyin pozulduğu və hərcmərclik hökm sürdüyü bir dövrdə, xalqın təkidli tələbi 1993-cü ildə ikinci dəfə hakimiyyətə gələn ümummilli liderimiz

Heydər Əliyevin həyata keçirdiyi, iqtisadi zəmində tam əsaslandırılmış məqsədyönlü tədbirlə sayəsində ölkə iqtisadiyyatı, omm böyük bir hissəsini təşkil edən kənd təsərrüfatı ağır böhrandan çıxarılmış və iqtisadi tənəzzülün qarşısı alınmışdır. Məhz bu dövrdə ölkədə demokratik islahatlar kursu müəyyən edilmiş və ardıcıl tədbirlər həyata keçirilməyə başlanmışdır.

Ölkədə torpaq islahatının həyata keçirilməsi, torpağın şəxsi mülkiyyətə verilməsi, kolxoz və sovxozların əmlakının özəlləşdirilməsi digər sahələrlə müqayisədə kənd təsərrüfatında islahatların daha sürətlə aparılmasına imkan yaratdı. Bu dövr ərzində əldə olunmuş müsbət meylli dəyişikliklərin dinamikliyini təmin etmək, qarşıya çıxan problemləri aradan qaldırmaq məqsədilə müvafiq qanun və fərmanlar qəbul edilmişdir. Aqrar sahənin, torpaq vergisi istisna olmaqla, digər vergilərdən uzun müddətə azad edilməsi, büdcəyə olan vergi borclarının silinməsi, yanacağın güzəştli qiymətlərlə satışı və digər bu kimi tədbirlər kənd təsərrüfatı istehsalının artımına əhəmiyyətli təsir göstərmişdir.

Müstəqilliyimizin ilk illərində kənd təsərrüfatına laqeyid yanaşmanın müharibə ilə əlaqələndirilməsinin əleyhinə olan ümummilli liderimiz 1994-cü il martın 4-də respublikada kənd təsərrüfatı problemlərinin müzakirəsinə həsr olunmuş müşavirədə sahənin inkişafının həyati əhəmiyyətini göz önünə gətirərək demişdir:

"Kənd təsərrüfatı Azərbaycan iqtisadiyyatının böyük bir hissəsidir, demək olar ki, yarısından çoxudur. Ona görə də kənd təsərrüfatı Azərbaycan iqtisadiyyatında böyük yer tutur, digər tərəfdən isə iqtisadiyyatımıza həm mənfi, həm də müsbət təsir göstərə bilər. Sənayenin də böyük bir hissəsi kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı ilə bağlı olduğuna görə kənd təsərrüfatının Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün böyük əhəmiyyəti var".

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında qəbul edilən və həyata keçirilən iqtisadi siyasətdə ölkə əhalisinin ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi ön plana çəkilmişdir. Bu siyasətə uyğun olaraq Azərbaycan hökuməti Avropa Komissiyasının Ərzaq Təhlükəsizliyi Proqramına qoşulmaq üçün 2000-ci ildə Avropa Komissiyası ilə Memorandum imzalamışdır. Milli Ərzaq Təhlükəsizliyi Proqramı hazırlanmış və ölkə Prezidentinin 2001-ci il 2 mart tarixli sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir. Ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyev respublikamıza rəhbərlik etdiyi üç ilə yaxın dövr ərzində ümummilli liderimizin ölkəni iqtisadi inkişafa, tərəqqiyə, fərvanlığa aparan siyasi kursunu ləyaqətlə davam etdirərək, yeni mərhələdə kənd təsərrüfatı sahəsində əldə olunmuş dinamik inkişafı daha da sürətləndirən fərman və sərəncamlar imzalamış, bu istiqamətdə xüsusi əhəmiyyət kəsb edən məqsədyönlü tədbirlər həyata keçirmişdir. Bu tədbirlər hazırda üstün istiqamətlərdəndir.

Cənab İlham Əliyev milli iqtisadiyyatda son dövrlərdə hakim olan əhəmiyyətli müsbət meyilləri möhkəmləndirmək və daha da inkişaf etdirmək, ən əsası isə əhalinin rifah halını yüksəltmək məqsədilə 24 noyabr 2003-cü il tarixdə "Azərbaycan Respublikasında sosial-iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi tədbirləri haqqında" fərman imzalamışdır. Bu fərmanda ölkə başçısı bir çox məsələlərlə yanaşı regionlarda mövcud olan təbii və iqtisadi ehtiyatlardan səmərəli istifadəni təmin etməyi, sosial-iqtisadi təmayüllü inkişaf proqramlarının hazırlanaraq həyata keçirilməsini, qeyri-neft sektorunun proporsional inkişafının dəstəklənməsini və bu sahəyə investisiyaların cəlb olunmasına münbit şəraitin yaradılmasını, aqrar sektorda islahatların ikinci mərhələsinin gedisinə müsbət təsir göstərəcək ciddi tədbirlərin həyata keçirilməsini mühüm vəzifə kimi qarşıya qoymuşdur. Dövlət başçısının 2004-cü il 11 fevral tarixli fərmanı ilə təsdiq olunmuş "Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı"nda (2004-2008-ci illər) iqtisadi rayonların hər birində aqrar sahə üzrə islahatların ikinci mərhələsinin sürətləndirilməsi məsələsinə də geniş imkanlar yaradılmışdır (1).

Ölkə Prezidentinin "Aqrar bölmədə idarəetmənin təkmilləşdirilməsi tədbirləri haqqında" və "Aqrar bölmədə lizinqin genişləndirilməsi sahəsində əlavə tədbirlər haqqında" sərəncamları ilə kənd əhalisinin rifah halının yüksəldilməsi, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalçılara zəruri texniki, maliyyə və informasiya

dəstəyinin gücləndirilməsi, ümumilikdə bu sahədə idarəetmə mexanizminin müasir tələblər səviyyəsində təkmilləşdirilməsi əsas məqsəd kimi qarşıya qoyulmuş və hazırda bu istiqamətdə mühüm işlər aparılmaqdadır.

Kənd təsərrüfatı sahəsində islahatlardan danışarkən bütün bunların bilavasitə Naxçıvan Muxtar Respublikasında hazırlanaraq ilkin icrasının məhz burada həyata keçirildiyini qeyd etmək yerinə düşərdi. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin Sədri işləyərkən bölgədə aqrar islahatların həyata keçirilməsinin ilk addımları atılmışdır. Həmin dövrdə Muxtar Respublikanın Ali Məclisinin sessiyasında aqrar islahata dair xüsusi qərarlar qəbul olunmuşdur.

Qərarlardan biri zərərlə işləyən kolxoz və sovxozların ləğv edilməsi və onların bazasında özəl təsərrüfatların yaradılması haqqında, ikincisi isə gəlirlə işləyən kolxoz və sovxozlarda heyvandarlığın özəlləşdirilməsi və onun əsasında şəxsi (fərdi) təsərrüfat formalarının yaradılması məqsədi daşıyırdı.

Göstərilən qərarlara uyğun olaraq muxtar respublikanın bir neçə dağ kəndində aqrar islahatlar aparılmışdır. Azərbaycan Respublikasında ilk belə kompleks tədbir Culfa rayonunun "Azərbaycan" sovxozunda həyata keçirilmişdir. Həmin sovxozun bazasında 4 kəndli (fermer) təsərrüfatı, 10 şəxsi (fərdi) təsərrüfat yaradılaraq, 784 hektar suvarılan və dəmyə əkinlər, biçənək sahələri kəndlilərin mülkiyyətinə verilmiş, 221 baş mal-qara və digər əmlak özəlləşdirilmişdir. Yeni yaradılmış özəl təsərrüfat subyektlərinə müxtəlif xidmətlərin göstərilməsi üçün kənd təsərrüfatı maşın və mexanizminə malik müvafiq müəssisələr yaradılmışdır. Sonradan bu işin kompleks şəkildə digər inzibati əraziləri də əhatə etməsi üçün mərhələli işin aparılmasına başlanılmışdır. Hazırda qeyd olunan proseslərin keyfiyyətə daha yüksək mərhələyə keçidini, müasir tipli aqrar-sənaye sektorunun formalaşmasını təmin etmək məqsədilə muxtar respublikada sistemli tədbirlər görülməkdədir.

Bu mühüm tədbirlərdən mütəşəkkil ticarətin təşkilinin dövlət tərəfindən dəstəklənməsi, əsas ərzaq məhsullarının zəruri səviyyədə istehsal olunmasına şərait yaradılması, yerli və xarici mənşəli ərzaq məhsullarının keyfiyyətinə səmərəli nəzarət mexanizminin tətbiqi və ərzaq bazarında ekoloji, sanitar, baytar və fitosanitar tələblərinə cavab verməyən məhsul və xidmətlərin qarşısının alınması, kənd təsərrüfatı məhsullarının ixracına dövlət himayəsi və bu sahədə fəaliyyət göstərən təsərrüfat subyektlərinə güzəştli kreditlərin, lizinq obyektı olan texnikaların verilməsi hazırda daha çox önəm verilən istiqamətlərdəndir.

Göstərilən mühüm əhəmiyyətli tədbirlərin həyata keçirilməsi muxtar respublikada aqrar sahənin dinamik inkişafını təmin etməkdədir. Təkcə 2000-ci ilə müqayisədə 2005-ci ildə əldə olunmuş artım templəri aqrar sektorda iqtisadi fəallığın nə dərəcədə yüksək olmasını bilavasitə səciyyələndirir.

Əgər 2000-ci ildə kənd təsərrüfatında 55,4 milyon AZN ümumi məhsul istehsal edilmişdirsə 2005-ci ildə bundan 77,4 faiz çox, yəni 98,3 milyon AZN məhsul istehsal edilmişdir.

Muxtar respublika iqtisadiyyatının bazar münasibətləri əsasında yenidən qurulması ilə əlaqədar onun mühüm tərkib hissəsi sayılan aqrar sahədə uğurla həyata keçirilən islahatlar nəticəsində kənd təsərrüfatının sosial və sahə strukturunda köklü dəyişikliklər baş vermişdir. İri təsərrüfatların yerində müxtəlif təşkilati-hüquqi formalı çoxsaylı təsərrüfat subyektlərinin - kənd təsərrüfatı müəssisələrinin, kəndli və fermer təsərrüfatlarının yaradılması ilə əlaqədar olaraq torpaqların, kənd təsərrüfatı bitkilərinin əkin sahələrinin mal-qara və quşların, kənd təsərrüfatı binalarının, tikililərin

sayının və sairənin dəqiq uçotunun aparılmasına ehtiyac yaranmışdır. Məhz bu məqsədlə keçirilmiş kənd təsərrüfatı siyahıyaalınması nəticəsində mövcud vəziyyətə dair dolğun və hərtərəfli məlumatlar əldə olunmuşdur ki, bütün bunlar da kənd təsərrüfatı potensialının davamlı inkişafını səciyyələndirir.

Aparılan məqsədyönlü tədbirlər və əhalidə xüsusi mülkiyyətə münasibətin köklü dəyişməsi, fərdi sahibkarlıq fəaliyyətinin üstün istiqamət olması öz növbəsində muxtar respublikada il ərzində istehsal olunan kənd təsərrüfatı məhsullarının həcmünün artmasını şərtləndirən əsas amillərdəndir. 2005-ci il ərzində muxtar respublikada ümumilikdə 98,3 milyon manatlıq kənd təsərrüfatı məhsulları istehsal olunmuşdur ki, bu da 2000-ci ilin müvafiq göstəricisindən 77,4 faiz çoxdur.

ƏDƏBİYYAT

1. "Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı"nda (2004-2008-ci illər) 2. Abbasov T.A. Naxçıvan Muxtar Respublikasında aqrar bazarın formalaşması və inkişafının əsas xüsusiyyətləri. Bakı: ADRU-nun mətbəəsi, 2005, 303 s.

KƏND TƏSƏRRÜFATINDA SAHİBKARLIQ FƏALİYYƏTİNİN SƏMƏRƏLİLİYİNƏ TƏSİR EDƏN AMİLLƏR

R.Ə.BAYRAMƏLİYEV, aspirant
AzETKTI və TI

Sahibkarlıq fəaliyyəti (sahibkarlıq) cəmiyyət üzvlərinin şəxsi gəlir və ya mənfəət əldə etməyə yönəldilən öz riski və öz əmlak sahibliyi ilə həyata keçirilən müstəqil təşəbbüskar iqtisadi fəaliyyətdir. Sahibkarlıq bazar iqtisadiyyatının ən vacib elementi kimi aşağıdakı funksiyaları yerinə yetirilməlidir: iqtisadiyyatın lazımı çevikliyini, istehsalın ixtisaslaşması, kooperasiyalashmanın təmin olunmasını, yüksək səmərəliliyə nail olunmasına, bazar rəqabətinin yaradılması və bazar konyunkturasının dəyişməsi zamanı istehlak bazarında yaranmış qıtlığın tez bir zamanda aradan qaldırılmasına, həmçinin sahibkarlıq işçilərin maddi marağının artması və işgüzar münasibətlərin tez bir zamanda formalaşmasına; əhalinin məşğulluq imkanlarının genişləndirilməsinə, istehlak bazarında bolluğun yaranmasına xidmət etməlidir. Odur ki, respublikada xüsusilə onun aqrar bölməsində sahibkarlığın inkişafına, təsərrüfatların səmərəli fəaliyyətinin təmin olunmasına böyük əhəmiyyət verilməlidir.

Araşdırmalar, xarici ölkələrin bu sahədə əldə etdiyi təcrübə göstərir ki, respublikada bazar iqtisadiyyatının inkişaf istiqamətinə uyğun olaraq sahibkarlığın formalaşması və sahibkarlıq fəaliyyəti şəraitində səmərəli tənzimləmə mexanizminin yaradılması vacib şərtlərdəndir. Odur ki, respublikanın aqrar bölməsində sahibkarlığın formalaşması və inkişafının tənzimlənməsinin çevik təşkilatı quruluşu yaradılmalı, onun hüquqi, informasiya bazası, infrastruktur, maliyyələşmə, kreditləşmə mexanizmi yaradılmalıdır. Elə bir şərait yaradılmalıdır ki, sahibkarlığın formalaşması prosesində

aqrar-sənaye müəssisələrinin müstəqillik, sərbəstlik, operativlik, mənfəət götürmək üçün maksimum maraq və sair amillərin düzgün nəzərə alınması və səmərəli əlaqələndirilməsi ölkədə iqtisadi artıma, təsərrüfatların səmərəli fəaliyyətinə yol açsın.

Sahibkarlığın formalaşması və inkişafı şəraitində səmərəlilik iqtisadi baxımdan çox əhatəli anlayışdır. Çünki, iqtisadi səmərəlilik kompleks amillər sistemindən asılı olub bilavasitə torpaqla, təbii-iqtisadi şəraitlə, mövcud təsərrüfatçılıq formaları və başqa resurs ehtiyatları, ondan istifadə səviyyəsi ilə bağlıdır. Odur ki, maddi nemətlər istehsalı sahəsində, xüsusilə aqrar bölmədə istehsalın iqtisadi səmərəliliyini müəyyənləşdirmək üçün onu xarakterizə edən göstəricilər kompleks şəkildə və sistemləşdirilmiş formada öyrənilməlidir. Burada xalis gəlirlə (mənfəətlə) yanaşı əmək məhsuldarlığı, fond verimi, fond tutumu, məhsulların maya dəyəri, rentabellik, həmçinin sahibkarlığın formalaşmasını təmin edən texnoloji, iqtisadi amillər, sosial amillər əsas götürülməlidir.

Araşdırmalar göstərir ki, iqtisadiyyatın başqa sahələrindən fərqli olaraq aqrar bölmədə istehsalın iqtisadi səmərəliliyinə bir sıra amillər (təbii, bazar amilləri, iqtisadi amillər, təşkilati, idarəetmə, sosial amillər, istehsal-iqtisadi əlaqələr və s.) təsir göstərir. Belə ki, aqrotexniki, təşkilati, iqtisadi, texniki tədbirlərin yüksək səviyyədə həyata keçirildiyi şəraitdə belə təsərrüfatlar səmərəli fəaliyyət göstərməyə bilər. Həmçinin aqrar bölmədə istifadə olunan sənaye mənzəli məhsulların, başqa resursların qiymətinin kəskin artdığı bir şəraitdə